

Bozzay Réka¹

HOLLAND EGYETEMI BÍRÓSÁGOK ÍTÉLETEI MAGYAR DIÁKOK ÜGYEIBEN

ABSTRACT

Judgments of Dutch University Courts in Cases Involving Hungarian Students

This study examines the functioning of early modern Dutch university courts and their rulings in cases involving Hungarian students. These courts were founded on medieval academic privileges, which granted universities legal jurisdiction over students and academic citizens. Hungarian students mainly appeared before university courts in civil cases, particularly disputes over unpaid rent and financial obligations, but criminal and moral cases also occurred. The largest number of cases emerged in Franeker, which had the highest number of Hungarian students enrolled. University courts generally aimed to preserve academic order while handling cases carefully and impartially. Severe offences occasionally resulted in expulsion or exile, but most cases resulted in fines or negotiated settlements. Overall, Hungarian students were involved in relatively few legal disputes over the course of two centuries, which suggests that they were effectively integrated into academic life.

Keywords: university court, privileges, criminal cases, civil cases, Hungarian students

A kora újkori holland egyetemeken tanult magyar diákok levéltári anyagainak vizsgálata során találhatunk olyan forrásokat, melyek a diákok peres ügyeivel foglalkoznak. Ezek száma egyetemenként nagyon eltérő, de valamennyi egyetemről, ahol magyarok megfordultak, kerültek elő rájuk vonatkozó bírósági iratok. Jelen tanulmányban azt vizsgálom, hogy milyen típusú ügyekben ítéleztek az egyetemek, és döntéseik hogyan érintették a magyar diákokat.

1 Bozzay Réka (PhD, habil.), történész-néderlandista, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének docense, fő kutatási területe a holland–magyar kapcsolatok és egyetemtörténet a kora újkorban és újkorban. bozzay.reka@arts.unideb.hu

Egyetemi kiváltságok hagyománya

Az egyetemi kiváltságoknak a középkorig visszanyúló hagyománya volt. Barbarossa Frigyes császár az 1154-ben vagy 1155-ben kiadott rendelkezésében (*Authentica Habita*) a bolognai diákoknak és tanároknak teljes mozgásszabadságot biztosított, valamint kivette őket a városi bíróságok jogszolgáltatása alól. A Frigyes-féle szabadságjogokat felvették a Corpus Juris Civilisbe is, ezért a diákok más egyetemeken is hivatkozhattak ezekre. A szabadságjogok így az egyetemi kiváltságok szerves részeivé váltak, az egyetemi polgárok saját jogszolgáltatással rendelkező közösségek lettek.²

Egyetemi kiváltságokat a kora újkorban több hollandiai egyetem is élvezett. Leidenben az 1575-ös egyetemi szabályzat 24. cikkelye úgy határozott, hogy diákok, tisztviselők, pedellusok, titkárok polgári és büntetőügyekben a rektor, az asszessorok, a négy városi polgármester és két városi bíró alkotta egyetemi bíróság előtt felelnek a tetteikért. Ez a bíróság tehát vegyes összetételű volt, ahol a városi képviselők voltak többségben. Négy évvel később szélesebb körű instrukciókat fogadtak el, amiben azt hangsúlyozták, hogy az egyetem és a városi bíróság között egyeztetés szükséges, főleg ha egy ügyben egyetemi és városi polgárok is érintettek voltak. Bár az 1575-ös statútumok szerint nem lehetett fellebbezni az egyetemi bíróság döntései ellen, végül 1656-ban ezt megváltoztatták. Holland tartomány rendjeinek 1662-es határozatai megszabták, hogy kik tartoznak az egyetemi joggyakorlás hatáskörébe. Nemcsak a városon kívülről érkező diákok, hanem városi polgárok is, akik nem több mint 6 évig voltak az egyetem polgárai, de olyan nemes és jelentős személyek is, akik egyetemi megfontolásból a diákság körébe felvételtek, továbbá a titkárok és a pedellusok.³ Egyetemi jogszolgáltatás alá tartoztak a beiratkozott, majd recenzált (a beiratkozás utáni egyetemi évtől jelenlétüket igazoló) diákok. A recenzíót 1750-től szigorúbban ellenőrizték, nehogy jogtalanul beiratkozottak vegyék igénybe az egyetemi előjogokat.⁴

Kevésbé jelentős polgári ügyekben a rektor egyedül is ítélezhetett. Amennyiben a felek mégsem értettek volna egyet az ítélettel, a rektor és az asszessorok elé került az ügy. Ha az ő ítéletüket sem fogadták el, akkor döntött az egyetemi bíróság, amelynek ítélete ellen már nem lehetett tovább fellebbezni. Nem túl súlyos büntetőügyekben is a rektor és az asszessorok döntöttek, ha súlyosabb eset fordult elő, akkor a városi bíró lépett fel ügyészként (*promotor academiae*). Az egyetemi bíróság dönthetett akár főbenjáró bűnökben is. Professzorok és özvegyeik esetében a tartományi bíróság ítélezett.⁵

2 BERKEL, Klaas van: *Universiteit van het Noorden, De Oude universiteit, 1614-1876*, Deel 1, Hilversum, Verloren, 2014, 108.

3 OTTERSPEER Willem: *Groepsportret met Dame, Het bolwerk van de vrijheid, De Leidse Universiteit 1575–1672*, Amsterdam, Bert Bakker, 123–124.

4 MOLHUYSEN, P. C.: *De vorrechten der Leidsche universiteit, Mededelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, 58(1924/1), 25.

5 MOLHUYSEN: *De vorrechten*, 18–19.

A franekeri egyetemet 1585-ben alapították, a fríz rendek 1586-os törvényei és rendeletei külön jogállást biztosítottak a számára. Saját önkormányzatot kapott, illetve Franeker város bíróságától független egyetemi bíróságot is. A *forum academicum*, vagy ahogy Franekerben hívták, a *senatus judicialis* a rektorból és négy asszesszorból (karonként egy-egy professzorból) állt, és az akadémiai közösség tagjai fölött ítélkezhetett. A fríz rendek által létrehozott egyetemi bírósági modell több konfliktus forrását jelentette. Leidenden ellentétben, ahol az egyetemi bíróság az egyetemi szenátus tagjaiból és a városi bíróság képviselőiből állt, Franekerben a két szervezet szigorúan elkülönült egymástól.

Mivel az egyetemi bíróság a városi bíróságokkal teljesen egyenértékűnek számított, a tartományi bírósággal (*Hof van Friesland*) szemben is különleges helyzete volt. Polgári ügyekben hozott döntései ellen nem lehetett fellebbezni a tartományi bírósághoz, és büntetőügyekben is nagyobb hatásköre volt, mint a városi bíróságoknak. Ez utóbbiak kisebb bűncselekmények esetén – amelyek legfeljebb néhány napos elzárással jártak – hozhattak ítéletet, súlyosabb ügyeket át kellett irányítaniuk a tartományi bírósághoz. A *senatus judicialis* hatásköre szerint alapvetően minden ügyben hozhatott ítéletet, melyet diákok vagy más egyetemi polgárok követtek el. Gyilkosság, vagy halállal végződő testi sértés ügyében, illetve valamilyen fajsúlyosabb bűncselekmény (például rablás) esetén kellett az ítélkezést átengedni a tartományi bíróságnak.⁶

A Groningeni Egyetemnek is volt saját jogszolgáltatása. Az egyetemi bíróság és a városi bírák (polgármesterek és a tanács), valamint a haditanács között több esetben is előfordultak hatásköri viták, főleg, ha az ügyben városi polgárok is érintettek voltak, illetve, ha egy diák fegyverrel követett el bűncselekményt.⁷

Az egyetemi jogszolgáltatás itt is több szinten történt. Az első foka a *senatus minor* volt, mely a rektorból, asszesszorokból és a titkárból állt. A rektor választott két asszesszort, akik két évig dolgoztak mellette. Kisebb jelentőségű ügyekben egyébként a rektor egyedül is dönthetett, ilyen esetekben azonban fellebbezésre nem volt lehetőség. A *senatus minor* döntését viszont meg lehetett támadni a *senatus academicus*-nál, amelyben a rektor és a professzorok vettek részt. Csak a rektornak volt joga asszesszorait és az egész akadémiai szenátust egybehívni, akárcsak valamennyi egyetemi polgárt, aki az ő jogszolgáltatása alá esett. A *senatus academicus* fellebbviteli fóruma a *senatus amplissimus* volt. Ezen a tanácskozáson a kurátorok is részt vettek, bár ők nem voltak egyetemi polgárok, így ők maguk nem estek az egyetemi jogszolgáltatás alá. Maga a helytartó is tagja volt ennek a tanácsnak, ő volt az első kurátor (*curator primarius*), neki kellett

6 HUUSEN, A. H. jr. – HEMPENIUS-VAN DIJK, B. S.: De Academie en het Hof van Friesland, in: JENSMAN, G. Th. et al (szerk.): *Universiteit te Franeker 1585–1811*, Leeuwarden, Fryske Akademy, 1985, 134.

7 VEN, Foskea, van der: Groningse Loskoppen? Academierechtspraak in Groningen, in: HUUSEN, A.H. jr. (szerk.): *Onderwijs en onderzoek: studie en wetenschap aan de academie van Groningen in de 17e en 18e eeuw*, Hilversum, Verloren, 2003, 243–245.

a legnehezebb ügyekben döntést hoznia.⁸ Gyilkossági ügyekben viszont csak a városi magisztrátus hozhatott ítéletet.⁹

Harderwijkben kisebb peres ügyekben a professzorok döntöttek, az ekkor még létező Linnaeus-toronyba is bezárathatták a diákokat. A városi polgárok többször nehezményezték is, hogy a diákok ügyében a szenátus járt el, és a városi polgárokkal való peres ügyekben akár a városi polgárok felett is ítéletet mondhatott.¹⁰

Az egyetemi bíróságot négy professzor alkotta Harderwijkben, akik jegyzőként is funkcionáltak, végrendeleteket írtak vagy adásvételi ügyeket intéztek. A professzorok – maguk is egykori diákok – nem akarták a hallgatókat túl szigorúan büntetni, nehogy elüldözzék őket a városból. Súlyosabb esetekben az egyetemi bíróság járt el, de ekkor már a városi magisztrátus két tagja is jelen volt. Főbenjáró bűnökben a városi bíróság döntött. A városi tanács és az egyetemi bíróság között voltak itt is nézeteltérések, akárcsak a professzorok között, akik többször nem értettek egyet egymással a büntetéseket illetően.¹¹

Utrechtben az egyetemi jegyzőkönyvek először 1643-ban említették az egyetemi bíróságot, ahol arról is írtak, hogy a kérdéssel már korábban is foglalkoztak. Bár a városi magisztrátus kezdeményezte egy egyetemi bíróság felállítását, a város és a tartomány közötti hatásköri viták következtében azonban végül a város meghátrált, és visszavonta az egyetemi bíróságra tett javaslatát.¹² Az egyetemi statútumok 1644-ben teljes egészében elvették a szenátustól az egyetemi jogszolgáltatás lehetőségét.¹³

Magyarok peres ügyei

Nem meglepő módon a diákok létszáma és a peres ügyek száma egyenes arányban állt egymással, így a legtöbb ügy a legmagasabb magyar diáklétszámmal rendelkező Franekeri Egyetemen keletkezett, miközben mindössze egy ügyről tudunk Harderwijkben, ahol a legkevesebb immatrikulált magyar fordult elő. Az ügyek típusait tekintve találunk polgári és büntetőügyeket egyaránt, de többségben a polgári peres ügyek vannak, közülük is a legtöbb anyagi természetű. A következőkben a peres ügyeket elsősorban típusaik, majd ezt követően keletkezési helyük szerint vesszük számba. Ezzel a módszerrel áttekinthetőbbé válnak az ügyek, láthatóvá válik, hogy milyen esetekben fordultak magyarok felperesként a bíróság-

8 Uo., 243–245.

9 Uo., 247.

10 DUINKERKEN, J.: De plaats van de Gelderse Universiteit in de Harderwijkse samenleving, in: Bots J. A. H. et al (szerk.): *Het Gelders Athene. Bijdragen tot de geschiedenis van de Gelderse universiteit in Harderwijk (1648–1811)*, Hilversum, Verloren, 2000, 42–43.

11 EVERS, M.: Studeren in Harderwijk. De Gelderse Academi in de patriottentijd, in: MULDER, L. – FRIJHOFF, W. (szerk.): *Een onderschatte universiteit. 350 jaar Gelderse Academie in Harderwijk*, Harderwijk, Ver. Vrienden van het Veluws Museum, 1998, 109.

12 KERNKAMP, G. W.: *De Utrechtsche Universiteit 1636–1936*, 1. kötet, Utrecht, N.V. A. Oosthoek's Uitgevers-Maatschappij, 1936, 81–82.

13 KERNKAMP: *De Utrechtsche*, 85.

hoz, vagy kerültek alperesként, illetve büntetőügyekben vádlottként az egyetemi jogszolgáltatás elé.

Szállásadóval való konfliktusok

A bírósági iratok többsége elsősorban pénzügyi jellegű, többnyire olyan esetek, amelyekben a diákok a szobabérleti díj meg nem fizetése miatt kerültek konfliktusba szállásadóikkal. Leidenben elsőfokú hatóságként a rektorhoz és az asszesz-szorokhoz fordultak kérelemmel. 1631. május 1-jén Bornemissza István bíróság elé idéztette házigazdáját, Michiel Hannotot, mert az megverte, és mezítláb, fedetlenül kidobta a házából. A házigazda bezárta maga mögött az ajtót, sőt még az éjjeli őrséget is riasztotta, akik Bornemisszát börtönbe zárták. A magyar a vádlott megbüntetését kérte a bíróságtól. Hannot azzal védekezett, hogy a magyar először ököllel, majd bottal ütötte meg, és amit tett, csupán önvédelem volt.¹⁴

A két fél közötti nézeteltérés valódi oka – amint azt a rektor és az adósfelügyelő 1631. október 4-i feljegyzései is feltárták – az volt, hogy a diák elfelejtette kifizetni lakbérét. Hannot beperelte Bornemisszát, azt állítva, hogy 68 gulddal tartozik neki a szoba bérletéért, sőt még kölcsönt is vett fel. Ezután megállapodtak abban, hogy Bornemisszának egy meghatározott időpontig ki kell fizetnie a tartozását, csak ezután kaphatja vissza dokumentumait és ruházatát, viszont a könyveit lefoglalva tartják, ha nem fizeti meg az adósságát, a könyveit a szállásadó eladhatja.¹⁵

Hasonló eset történt 1637. május 6-án, amikor Claas Segers van Stellingwerf leideni szabó beperelte Marosvásárhelyi Szűcs János diákot szállás-, lakbér- és munkabértartozásai miatt. Az alperes elismerte tartozását, és megígérte, hogy amint lesz pénze, legelőször a házigazdáját fizeti ki.¹⁶

Kőrösi Uri János teológiai és filozófiai doktor ellen leideni házigazdája, Pierre Gilliard – akinél 1763-ban és 1764-ben is lakott – 1763. december 9-én pert indított 80 guldenyi szállás és a fűtőanyagnak használt tűzeg árának meg nem térítése miatt. Kőrösi Uri szerint általános elismervényt kapott a házigazda feleségétől, és nagyon kevés pénzzel tartozott a felperesnek. Az ügy elbírálásához felkérték a felperest, hogy készítsen részletes listát a tartozás összegéről, és nyújtsa be azt a bíróságnak. Az ügyet december 29-én és 30-án újratárgyalták, de mivel a két fél nem tudott megegyezni, engedélyezték nekik, hogy a *forum academicum* elé terjesz-szék ügyüket, itt azonban az esetnek nem maradtak iratai, tehát a feleknek megál-lapodásra kellett jutniuk.¹⁷

Groningenben is találunk szállásadók és magyar diákok közötti peres anyago-kat. 1735. október 19-én a Matolcsi Bíró Pál nevű diák szállásadója azzal kereste

14 *Notulen der vergaderingen van Rector en Assessoren, 1623–1810*. Nationaal Archief (továbbiakban NA), Hága, Nr. 3., 29v-30.

15 Uo., 31v-32.

16 Uo., 41.

17 *Notulen der vergaderingen van Rector en Assessoren, 1623–1810*. Nr. 4., 126v-127-127v-128. (Bornemissza, Marosvásárhelyi és Uri ügyeit MIKLÓS Ödön: Magyarok perei a leideni rektor előtt, *Theologiai Szemle*, 1927–1928, 163–165. című írásában is feldolgozta.)

meg a rektort, hogy a magyar hét hónappal korábban fizetés nélkül távozott, ezért azt kérte a bíróságtól, hogy a szálláson hátrahagyott javakból elvehesse a hátralékokot. A bíróság hitt a szállásadónak, Bíró holmiját elárverezték. Hamarosan azonban levél érkezett a rektorhoz a magyartól Oxfordból, hogy a szállásadót távolléte idejére is kifizette. Hosszas vizsgálat indult, melyből kiderült, hogy a szállásadó becsapta Bíró. A magyart viszont szintén bűnösnek találták hanyagság vétségében, ami vizsályhoz vezetett, így a vagyoneklobzásról szóló ítéletet nem semmisítették meg, ugyanakkor a szállásadót kötelezték arra, hogy nyolc guldent fizessen Bírónak.¹⁸

A fentebb ismertetett eset után néhány évvel 1748. június 20-án Török Ferenc a latin iskola kapusával vett össze a bérelt szoba árán, melyet a magyar egy Pfaffius nevű emberrel közösen bérelt. A perben három forint, hét stuiver adósságról esett szó. A határozat értelmében a kérdéses összeget egyenlően kellett a magyarnak és Pfaffiusnak megfizetnie, a magyartól várták további 10 forint kifizetését, és a perköltséget felesben kellett megfizetniük.¹⁹

Törökével egy napon tárgyalták Farczádi Gábor esetét is, aki a szállásadótól bérelt szobát továbbadta más diákoknak. Szállásadója, Jan Meulman szabó azzal a panasszal fordult a szenátushoz, hogy Farczádi már fél évvel korábban bérbe vett egy szobát más diákok számára azzal a feltétellel, hogy egy évre 30 forintot fizet, ezt az összeget viszont nem adta meg. Farczádi szűkölködött a pénzben, és egyébként is hazakészült, így azt javasolta, hogy azok a diákok, akiket ő vitt a szállásra, és tartoznak neki, a szállásadójának fizessenek. Azt is mondta, hogy ha lehetősége lesz rá, hogy visszatérjen hazájából, akkor minden adósságát megfizeti.²⁰ Nincsenek adataink arra vonatkozóan, hogy megtérítette volna otthonról a tartozását, mindenestre többet már nem iratkozott be Groningenbe.

Harderwijkben Száki Ferencet szállásadója, Johan Toll citálta bíróság elé egy ki nem fizetett számla miatt 1668. július 20-án. A letartóztatott Száki elismerte a számlát, és megígérte annak kifizetését két hónapon belül, összesen 204 gulden, 18 stuiver és 12 duit-öt. Miután Száki esküt tett, szabadon bocsájtották.²¹

Franekerben több olyan ügyről is tudunk, amikor magyarok adósok maradtak szállásadóiknak a szobabérlet árával. Ferenc Postma egyik cikkében dolgozta fel Debreceni Gele János esetét, aki 1661. április végén teljes titokban, nagy tartozást hátrahagyva hagyta el franekeri szobáját. Sőt, adós maradt Johannes Valckenier professzornak 81 forint kölcsönrel is. A magyar diák Utrechtbe távozott, majd onnan is gyorsan továbbállt, és végül hazatért Magyarországra. Egyik magyar társa, Keresztúri G. Bálint, aki ekkor tért vissza Utrechtbe Angliából, ígéretet tett

18 'Acta senatus academici', *klad-resoluties van de senaat*, 1718 sep 5 – 1763 sep 3. Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven (továbbiakban: RGCGA), Toegangnummer 46. Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit, 2.1.1.2.18.

19 Uo.

20 Uo.

21 *Besluiten van de Academische Senaat, 1666-1694*. Het Gelders Archief (továbbiakban: GldA) 0013 Academie te Harderwijk, 2.2.1.49., 28r

arra, hogy gondoskodik arról, hogy a professzor Magyarországról visszakapja a kölcsönbe adott pénzét. Gele egyébként az egyetemi kasszából már korábban is kölcsönzött pénzt, amit csak másfél évvel később tudott visszafizetni. Magyarországra hazatérve rövid ideig dolgozott a debreceni Református Kollégiumban, majd Vámospércsen és Bihardiószegen lett lelkész. Itt is halt meg, feltehetőleg 1667-ben.²² Korábbi tartozását hazatérte után sem fizette meg, viszont egykori szállásadójának, Berent Berentsnek 1668. október 24-én megengedték, hogy Gele hátralékos lakbértartozását megkapja a magyar javainak eladásából. Ugyanakkor a szállásadó azt is vállalta, hogy tájékoztatja a többi hitelezőt, akik ebből az összegből jogot formálhatnak pénzre.²³

1749. szeptember 15-én Henricus Nauta panaszt tett egy magyar diák ellen, aki 38 gulddal tartozott neki szoba bérletéért. A magyar 1748-ban és 1749-ben sem fizetett lakbért, kiderült, hogy közben el is költözött egy másik szállásadóhoz, majd onnan is elutazott, így a pénzt már nem tudták rajta behajtani.²⁴

1753. június 21-én Duijf harangozó tagadta, hogy a nála lakó magyar Simon Mihály felmondta vagy felmondatta volna a szobáját. A magyar hat héten belül tervezte elutazását, de megígérte, ha mégis tovább maradna, a további időt is kifizetné. A szenátus úgy határozott, hogy Simonnak meg kell fizetnie a szállásadónál töltött időt, és azonfelül még két hetet.²⁵

Szállással kapcsolatban más ügyek is kerültek az egyetemi bíróság elé. Leidenben a szenátus iratai között találjuk Gyöngyössi Árva Pál esetét, aki 1749. április 11-én panaszt tett a szenátusnál és a rektornál, amiért néhány nappal korábban, majd az előző éjjel kövel dobálták meg az ablakát. Az ügyet büntetőügynek nyilvánították, de az esetnek további nyoma nem maradt fenn a peres iratok között.²⁶

Magyarokat olykor tanúként is meghallgattak a szállásadóval kapcsolatos ügyekben. 1650. április 3-tól április 10-ig tartó tárgyaláson egy Franciscus N. N. diák és szállásadónője közötti perben hallgatták ki Groningenben Váraljai Mihály diákot. Váraljai bár igazolni tudta, hogy Franciscus N. N. ennél a szállásadónőnél lakott, de kettejük viszonyáról nem rendelkezett bővebb információval.²⁷

22 POSTMA, Ferenc: Warum Johannes Gele Debreceni bei Nacht und Nebel aus Franeker verschwunden ist. Die Franeker Inventarliste seiner dort hinterlassenen Bücher und Güter (1661), in: NYERGES Judit, VERÓK Attila, ZVARA Edina (szerk.): *MONOKgraphia Tanulmányok Monok Istrán 60. születésnapjára*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2016, 574–576.

23 Senatus Judicialis, nr. 2. p. 18. in: FORRÓ, I. L. (szerk.): *Hongaarse studenten aan de Franeker universiteit in Friesland, Onuitgegeven manuscript*, Leeuwarden, Fryske Akademy, 1965.

24 Uo., nr. 17. p. 94.

25 Uo., nr. 18. p. 132.

26 MOLHUYSEN, P. C.: *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit*, 5. kötet, 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1916–1923, 303.

27 'Acta senatus academici', *klad-resoluties van de senaat*, 1645 aug. 23- 1651 aug. 22., RGCGA, Toegang-nummer 46. Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit, 2.1.1.2.15.

Pénzügyi viták diákok és polgárok között

Pénzügyi viták is felmerülhettek a diákok és a város más polgárai között. Az erdélyi Michael Wagner beidéztette a leideni Johan Hendrik Schaafot a rektor és asszessorok elé. Wagner 50 forintos váltót adott át az alperesnek, amit az nem fizetett ki, sőt 1745. március 26-án 25 forintot követelt az erdélyitől. Miután a bíróság meghallgatta Wagnert, Schaafot és tanúikat, arra kötelezték a feleket, hogy adjanak egymásnak elismervényt, és tekintsenek el követeléseiktől. Schaaf elfogadta, de Wagner visszautasította a döntést, így megnyílt az út az egyetemi bíróság elé,²⁸ ahol azonban az ügynek semmi nyomát nem találni.

Samuel Bausner, erdélyi szász és Fredericus Jagwits, egyetemi polgár pere pénzügyi adóssággal kezdődött és szidalmazásokkal folytatódott. Bausner 1734. június 10-én a leideni egyetemi bíróság elé idéztette Jagwitsot, mivel utóbbi 1440 forinttal tartozott neki egy kártyajátékért. Az alperes először 100 dukátot, majd 120 aranydukátot ajánlott fel neki, amivel a felperes nem volt megelégedve. Végül hajlandó lett volna 1000 forintban kiegyezni, kijelentve, hogy ha ezt nem kapja meg, akkor a teljes tartozást kéri. Az alperes azonban nem volt hajlandó a felperesnek többet fizetni, mint amennyit a bíróság megállapított.²⁹ Mivel a rektor és az asszessorok nem tudtak döntést hozni, engedélyezték az ügy benyújtását a *forum academicum*hoz.

1734. október 5-én Jagwits ügyvédje, Frederik van der Kerff megjelent a *forum academicum* előtt azzal, hogy Bausner 1440 guldent követel Jagwitstól, és ha nem kapja meg a pénzt, Jagwits-ot szidalmazni fogja. Jagwits próbálta észhez téríteni az erdélyit, mivel Bausner még a szobájában is zavarta, szóban és írásban is gazembernek nevezte. Amikor ez az ügy a rektor és az asszessorok tudomására jutott, megtiltották mindkét félnek, hogy szóban és tettekkel sértegessék egymást. Mivel Bausner kitartott a további séртеgetések mellett, Jagwits a bírósághoz fordult hírneve helyreállítása érdekében. Bausnert arra kötelezték, hogy állítsa helyre Jagwits becsületét, és fizessen 1000 dukátot a város szegényeinek.³⁰ Bausnert azonban hiába idézték a bíróság elé, minden holmijával együtt elhagyta a várost, sőt még az akkori háziasszonya sem tudta, hol tartózkodik.³¹ Mivel a bíróság előtt további felszólításra már egyik fél sem jelent meg, a bíróság két héttel később lezárta az ügyet azzal az ítélettel, hogy a követelt pénzt a szegény diákok és a város szegényei között kell szétosztani, és a felperes egyéb követeléseit nem ismerik el.³²

Nem ez volt az egyetlen ügy, amelyért Bausnernek a bíróság előtt kellett felelnie, mivel kicsapongó életmódot folytatott. Jan Frederik Eckholt, leideni polgár 1734. június 10-én 12 gulden és 16 stüveres számlát nyújtott be a bírósághoz,³³

28 NA *Notulen*, Nr. 4., 72.

29 NA *Notulen*, Nr. 4., 36v.

30 NA *Civiele dingboeken, 1631—1811*, Nr. 26., 42v-43-43v-44.

31 Uo., 45-45v.

32 Uo., 49v-50.

33 A részletes számla megtalálható: NA, *Rekesten, getuigenverklaringen en andere stukken ingekomen bij Rector en Assessoren*, 1734-1803. Nr. 8.

mivel Bausner és társai engedély nélkül behatoltak a házába, és ott zavart keltettek, Bausner pedig egy rágalmozó levelet küldött neki.³⁴ Ezek után az ügy a *forum academicum*hoz kerülhetett volna, de megállapodásra kellett jutniuk, mivel erről az esetről nincsenek további feljegyzések az iratokban.

Két másik ügy is felmerült a *forum academicum* előtt. Haller Gábort, aki – mint naplójából ismert – gyakran több mint 300 gulddal tartozott házigazdájának,³⁵ Pieter Frank van Scharpenbrand leideni kereskedő kötelezte 643 gulden értékű posztó árának kifizetésére. Haller három másik magyar diákon, Verécsi Ferencen, Szegedi Istvánon és Dési Péteren keresztül megígérte, hogy nem távozik el addig a városból, amíg az adósságokat ki nem fizette.³⁶

Egy másik ügy az öngyilkos Samuel Wachsmann adósságainak kifizetésével kapcsolatos. Édesanyja eskü alatt arra kérte Johannes Vaillant-t, hogy rendezzen két különösen nagy számlát, amelyekkel fia franciatanárának, Pierre de la Fournak, valamint fia korábbi leideni házigazdájának, Joris van Santennek tartozott.³⁷

Az akadémiai bíróság nemcsak a leideni, hanem a külföldi diákok jogi ügyeit is intézte. Tanulmányai alatt Benkő László, erdélyi székely diák, otthoni adóssági ügyeiben is eljárta. Benkő távolléte miatt nem tudta ügyét intézni, ezért az akadémiai bíróság Godri Gábor, nagyenyedi nemest bízta meg Benkő otthoni adósságainak az egyetemi bíróság nevében történő figyelemmel kísérésével.³⁸

Franekerben 1720. június 21-én egy Vásárhelyi nevű magyar diák megjelent a *senatus judicialis* előtt, hogy kártérítést kapjon Swartz diáknak kölcsön adott könyvéért. A szenátus ezt jóváhagyta azzal, hogy 1/3 részt a magyar, 1/3 részt Swartz, további 1/3-ot egy harmadik személy költségére írjak fel, amit a nyári szünet előtt kell megfizetniük.³⁹

Konfliktusok a menzán

Ahol sok diák élt együtt, elkerülhetetlen volt, hogy konfliktusok alakuljanak ki közöttük. Az összezetördülések oka lehetett egymáson való gúnyolódás, de akár tettelegesség is. A konfliktusok helyszíne gyakran az egyetemi menza volt. Bár elképzelhető, hogy több egyetemen is voltak összetűzések diákok között a kintinban, mégis csak Franekerből maradtak fenn ide vonatkozó feljegyzések.

A legkorábbi adat szerint 1644. június 27-én a lengyel Reczinskij a bursában (ez volt a franekeri menza neve), majd a bursa előtt is megütötte Kalay Mihályt, ezért 4 hónapra kizárták és 6 Károly arany megfizetésére kötelezték.⁴⁰

34 NA *Notulen*, Nr. 4., 35v.

35 Haller Gábor naplója és iratai, in: SZABÓ, Károly (kiad.) *Erdélyi Történelmi Adatok*, IV. kötet, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1862. IX–XIV., 16.

36 NA *Civiele dingboeken*, Nr. 23., 25v–26.

37 Uo., Nr. 25., 189v.

38 Uo., Nr. 28., 2v.

39 *Senatus judicialis*, nr. 8. p. 83.

40 Uo., nr. 34. p. 92.

A 18. századból több feljegyzés is keletkezett magyarok egymás közti vagy más nemzetiségű diáktársaikkal való összetűzéséről. 1702 decemberében egy néven nem nevezett magyar és Sr. Sinnema nevű diák közötti ellentétben kellett a *senatus judicialis*-nak döntést hoznia. Sinnema bántalmazta a magyart, az ügy kivizsgálásáig pedig azt is megtiltották neki, hogy elhagyja a lakhelyét. A konfliktus forrása az volt, hogy a magyar pofon vágta Sinnemát, aki erre kardot rántott. Mivel nem volt egészen világos, hogy a pofon vagy a kard kihúzása történt-e előbb, így az egyetemi bíróság tanúkat hallgatott meg, akik azonban szintén nem tudtak teljesen egyértelmű bizonyítékkal szolgálni. Sinnemát a *senatus judicialis* először 50 Károly arany megfizetésére kötelezte a bursában okozott felfordulásért, majd további tanúk meghallgatása után enyhített a pénzbüntetésen, melyet Sinnemának 24 órán belül kellett teljesítenie.⁴¹

1773. március elején Mogyoródi Márton Tamás ellen magyar diáktársaktól érkezett panasz miatt döntött a *senatus judicialis*. A panasztevő magyaroktól írásban kérték a Mogyoródi által elkövetett kihágások összefoglalását. Mogyoródit beidézték,⁴² ő nem tagadta teljesen az ellene felhozott vádpontokat. Elismerte, hogy egy nőről valóban úgy beszélt, ahogy az a panaszban állt, de a szándékosságot tagadta. Azt is beismerte, hogy honfitársait olyan módon sértette meg szavaival, ahogyan arról a magyarok írtak a szenátushoz beadott írásukban. Bár bocsánatot kért a magyaroktól, és azt is elismerte, hogy sem az egyetemet, sem a menza szabályait nem tisztelte, az egyetem annyira súlyosnak ítélte a Mogyoródi által elkövetett bűnöket, hogy megvonták a menzalátogatás jogát, nevét pedig törölték az egyetemi beiratkozottak közül.⁴³ A dolog érdekessége, hogy Mogyoródi gyorsan továbbállt, és néhány nappal később, március 12-én már a groningeni egyetem hallgatói között regisztrálták.⁴⁴ Mogyoródi nem tért haza Magyarországra, 1787-ben Meppelben találjuk, ahol ekkor már évek óta a latin iskola rektora volt.⁴⁵

Becsületsértési ügy már korábban is előfordult, de ez nem végződött kicsapással, hanem az egyetem segítségével sikerült a nézeteltérést rendezni. 1740. február 13-án öt magyar tett panaszt Szentpéteri Jónás ellen. Szentpéteri már komoly peregrinációs múlttal bírt, az előző években megfordult Groningen és Utrecht egyetemein is, bölcsletheől doktori fokozatot is szerzett. 1739 augusztusában iratkozott be a Franeker Egyetemre, de ekkor már hónapok óta ott tartózkodott.⁴⁶ Az ellene felhozott vádpontokat a magyaroknak írásban kellett benyújtaniuk az

41 Uo., nr. 7. (oldalszám nélkül)

42 Uo., nr. 20.

43 Uo., nr. 21. p. 283.; Uo., nr. 35. p. 168–169.

44 BOZZAY Réka – LADÁNYI, Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeiken 1595–1918*, Budapest, ELTE Levéltára, 199, nr. 2394.

45 Sz. n.: *Naamregister der predikanten zo van de Nederduitsche, Als Walschen en Engelschen Kerken, Met derzelver Standplaatzen, Gelegen in de VII. Ver-eenigde Provinciën van Nederland enz. Mitsgaders een Naamregister der Heeren Curatoren en Professoren Van de Vyf vermaarde Hoogeschoolen: als mede der Illustre Schoolen: Rectoren, Prorectoren en Praeceptoren van de Latynsche Schoolen, Onder het zelve Gebied, 's Gravenhage, Johannes Thierry en Cornelis Mensing, 1788, 224.*

46 BOZZAY – LADÁNYI: *Magyarországi*, 106, nr. 947.

egyetemi szenátushoz, amely Szentpéterit szembesítette a vádakkal.⁴⁷ Három magyar, Tetei Sámuel, Szilágyi Sámuel és Szatmári Mihály vallomást is tettek az ügyben, miszerint Szentpéteri szavakkal és tettekkel bántalmazta őket a menzán. Szentpéterit vétségei elismerésére és honfitársaitól való bocsánatkérésre kötelezték. A szenátus figyelmeztette, hogy még egy ilyen vétség, és kicsapják az egyetemről, honfitársait pedig arra buzdították, hogy bocsásson meg Szentpéterinek, és igyekezzenek a történetek ellenére barátságosan viselkedni vele.⁴⁸

Konfliktus forrásai lehetnek a menzai ételek is. 1732. június 8-án egy Jongbloed nevű diák Tiboel-t, a menza üzemeltetőjét (*oeconomus*), azzal vádolta meg, hogy egymást követő két szombaton sem kaptak cipót és tejet, ráadásul az *oeconomus* a fríz diákoknak akarta adni a magyarok maradék ételét. Azt is elmondta, hogy néhány napon keresztül nagyon bűdös hús került az asztalukra, melyet nem akartak elfogyasztani. A szenátus ezután meghallgatott más diákokat is, akik igazolták, hogy kevés volt az étel, egy Szilágyi nevű magyar pedig azt vallotta, hogy többször volt romlott a hús, így nem tudott jóllakni.⁴⁹

Hagyatéki leltárak

Az egyetemi bíróság a meghalt diákok javainak számbavételével is foglalkozott. 1670-ben a Franekerben elhunyt Jászberényi Pál hagyatékának – melyet egy kofferben őriztek az egyetem konventjében – leltárját készítették el.⁵⁰

Néhány évvel később Komáromi Gele István, Franekerben tanuló magyar diák is életét vesztette. Javainak lepecsételéséről döntött az egyetemi szenátus 1721. június 21-én.⁵¹ Komáromi Gele valószínűleg nagybeteg lehetett, mivel végrendeletben rendelkezett teljes franekeri vagyonáról. Sallai Mihály és Óri Pál jelentkeztek a végrendelet végrehajtóiként.⁵² Az egyetemi rendelkezés értelmében a végrendeletben megnevezett hitelezőket ki kellett fizetni, egyéb hitelezők további 24 órán belül jelentkezhetek. A tartozások megfizetése utáni vagyont az örökhangyó végakarata szerint a többi Franekerben tartózkodó magyar között osztották szét.⁵³

Hasonlóan jártak el az elhunyt Vilmányi Sámuel esetében is 1779 januárjában. Leltárba vették az elhalt diák holmiját,⁵⁴ majd az elhunyt magyarul írt és honfitársai által aláírt végrendeletét a rektor bemutatta a szenátusnak. Ebből kiderült, hogy Vilmányi honfitársait bízta meg végrendelete végrehajtásával. A végrendelet azonban formailag nem találta megfelelőnek a szenátus, így nem lehetett

47 Senatus judicialis, nr. 15. p. 24.

48 Uo., nr. 16. p. 25.

49 Uo., nr. 13. (oldalszám nélkül)

50 Uo., nr. 36. (oldalszám nélkül)

51 Uo., nr. 9 p. 92.

52 Uo., nr. 10. (oldalszám nélkül)

53 Uo., nr. 11. (oldalszám nélkül)

54 Uo., nr. 37.

végrehajtani. Vilmányi temetését a kurátorok intézték, úgy, hogy a magyarok kifizették a számlát, majd benyújtották a rektornak.⁵⁵

Hitéleti kérdések

A remonstrantizmus vádja még a 18. században is felbukkant a holland egyetemeken. Anthonius Driessen groningeni professzor Hermannus Venema franekerri professzort remonstráns nézetekkel vádolta, és úgy gondolta, hogy a remonstrantizmus magyarországi és erdélyi terjedésében Venema diákjai is szerepet játszottak.⁵⁶ A Groningeni Egyetemen 1734. december 15-én Szombati Gergely és Réti István diákokat hallgatták ki azzal kapcsolatban, hogy tudnak-e olyan személyekről akik Franekerben tanultak és Erdélyben vagy Magyarországon remonstrantizmus vádjával illették őket, Venema tanítványait lehetett-e arminianizmussal vádolni, illetve a tanúk ismertek-e ilyen személyt, valamint kellett-e otthon reverzálist adni kifejezetten Venema nézeteivel kapcsolatban. A meghallgatott diákok semmilyen arra vonatkozó információval nem rendelkeztek, ami a Venemával szembeni remonstráns vádat igazolta volna.⁵⁷

Erkölcsei vétség

Inkább morálisan helytelen cselekedet, mint komoly bűntény volt, amikor egy Pernhover nevű diák 1759. január 13-án azt közölte Franekerben a bírósággal, hogy egy magyar és egy francia diák helytelen nyelvet használt.⁵⁸ Ítélet nem született az ügyben.

Ettől komolyabb eset volt, amikor kiderült, hogy egy magyar diák, bizonyos Tolnai György Grijtje Swerdsz gyermekének az apja. 1634. július 8-án mind a nő, mind a diák meghatalmazottjai megjelentek a franekerri egyetemi bíróság előtt, ahol Tolnait a gyermekágyas költségek, valamint a tartásdíj megfizetésére, illetve a nő pénzügyi támogatására kötelezték.⁵⁹

Arra is volt példa, hogy egy diákot azzal vádoltak meg, házassági ajánlatot tett egy helybeli lánynak. Mint kiderült, ez csak gonosz pletyka volt, mellyel Kabai Jánost illették. Erről a vele gyanúba kevert franekerri lány, Doetjes Yntes szülei is nyilatkoztak 1702. augusztus 22-én, és állították, hogy a híresztelések valótlanok.⁶⁰ Később maga Kabai is ezt vallotta, aki bár nagy tisztelettel beszélt a lányról, de tagadta, hogy megkérte volna a kezét.⁶¹

55 Uo., nr. 22. p. 323.

56 A vitáról lásd: LANGERAAD, Lambregt Abraham van – BIE, Jan Pieter de – LOOSJES, Jakob: *Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland*, Deel 2., Utrecht, Kemink & Zoon, 1908–1918, 602.

57 'Acta senatus academici', *klad-resoluties van de senaat*, 1718 sep 5 – 1763 sep 3. RGCGA, Toegang-nummer 46. Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit, 2.1.1.2.18.

58 Senatus judicialis, nr. 19., p. 159.

59 Uo., nr. 32.

60 Uo., nr. 30

61 Uo., nr. 31.

Büntetőügyek

Büntetőügyek, melyekben magyarok is érintettek voltak, előfordultak – bár nem jelentős számban – a vizsgált kétszáz év alatt. A listát egy olyan üggyel kezdjük, mely bár súlyosnak mondható, az egyetemi bíróság nem ítelt szigorúan. Püspöki Péter egy franekeri házaspártól bérelt szobát. Egyik nap, mikor a férj, Renicus Warstra a városon kívül tartózkodott, a diák a szállasadónőt, Bauchje Reinaldát megkérte, hogy vigyen fel a szobájába meleg kávévizet. A diák ezek után halántékon vágta a nőt, aki segítségért kiabálva futott le a lépcsőn.⁶² A kiáltásra a szolgáló és a szomszédok is összefutottak. Az ügy az egyetemi bíróság elé került 1699. május 24-én, ahol a háziasszonyt, annak férjét, szolgálóját és a szemtanú szomszédokat is meghallgatták. A férjen kívül, aki nem volt otthon, mindenki igazolta a háziasszony vádjait, sőt azt is hozzátették, hogy a diák a lépcsőn lefelé még ököllel is meg akarta ütni a nőt.⁶³ Püspöki tagadta az ellene felhozott vádakát, saját tanúkat azonban nem tudott hozni, így a bíróság a nőnek hitt, Püspökit pedig 50 gulden megfizetésére ítélték.⁶⁴

Sokkal súlyosabbak voltak azok az esetek, melyek a diákok kicsapásával jártak. Leidenben egy magyar és feltehetőleg egy litván diák került konfliktusba két férfival, akikre rálöttek, majd a menekülő férfiakat követve az egyik sebesültet ellátni akaró sebészt is meglöttek. Az 1652. január 10-én kelt ítélet megfosztotta a diákokat kiváltságaiktól, nevüket törölték az anyakönyvből, és mindkettőjüket 10 évre kitiltották az egyetemről, a városból, illetve Holland és Nyugat-Frízföld tartományokból.⁶⁵

Szintén kicsapással végződött Réti István ügye, akit 1747 júniusában azzal vádoltak meg Groningenben, hogy egy 15 éves lányt a városon kívülre vitt, ahol valószínűleg meg akarta erőszakolni. Letolta a nadrágját, a lány szoknyáját felemelte, a gátra lökte, majd pénzt kínált neki. A lány megijedt, visszarohant a városba, Réti utána. A diák egy kocsmába ült be, a lány pedig a nővéréhez rohant, aki a kocsmában iszogató diákot katonákkal vetette őrizetbe. Ezek után szemtanúkat hallgattak meg, akik egybehangzóan állították, hogy Rétit és a lányt együtt látták kimenni a kapun. Réti minden ellene felhozott vádat tagadott, de a szemtanúk vallomása nagyobb súllyal esett latba, így nekik hittek, Rétit pedig száműzték a városból.⁶⁶

Gyarmati Tamás ügyét Ferenc Postma cikke részletesen tárgyalta. Gyarmati meglátta, amikor egy férfi az Elisabeth Pontanus szállasadónőtól betörésben ellopott értékeket az éj leple alatt elrejtette. Gyarmati kapva kapott a lehetőségen, a kincseket magához vette, egy részét pénzzé tette Amszterdamban, a többit a kofferjába zárta. Talán valaki rájött arra, hogy Gyarmatihoz kerültek a rablás-

62 Uo., nr. 23.

63 Uo., nr. 24.

64 Uo., nr. 29.

65 NA *Crimineele klachtboeken, 1631—1810*, Nr. 13., 17v-18-18v-19.

66 '*Acta senatus academici*', *klad-resoluties van de senaat*, 1718 sep 5 – 1763 sep 3., RGCGA, Toegang-nummer 46. Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit, 2.1.1.2.18.

ból származó kincsek, ezért feljelentette Gyarmatit. A magyar utazóládáját ki-nyitatták, benne megtalálták a kincseket. Azonnal letartóztatták, majd kihallgatták, az ügy azonban olyan természetű volt, hogy azt már nem tárgyalhatta tovább az egyetemi bíróság, hanem Leeuwardenben, a tartományi bíróság előtt kellett Gyarmatinak felelnie tetteiért. Az ítélet szerint nyilvános korbácsolás és a tartományból való kitiltás járt bűnéért. A rendelkezés meglehetősen szigorú volt, azonban példát akartak vele statuálni más diákok előtt. Az ítélet híre nem jutott el Magyarországra, ugyanis Gyarmati hazatérve Abaúvjáron, Szerencsen, Kassán, majd Golopon lett lelkész.⁶⁷ Forró Imre gyűjtéséből is kiderült, hogy szállásadónőjét, Jancke Botes-t 1669-ben a diák leltárba vett holmijából kártalanította a szenátus a tartozásaiért.⁶⁸

KONKLÚZIÓ

Hogyan értékelhetjük a kora újkori hollandiai egyetemi bíróságok működését és benne a magyarok anyagait? Az akadémiai bíróságok iratai között magyar diákokat érintő peres ügyek is szerepelnek – bár az összes peres irathoz képest – nagyon kis számban. Ez talán magyarázható azzal, hogy nem minden esetet vettek nyilvántartásba, vagy a magyarok általában idősebbek és „érettebbek” voltak diák-társaiknál, hiszen csak azután utaztak külföldre, amikor már befejezték otthoni tanulmányaikat. Mivel a témát kevésbé kutatták, nehéz összehasonlítani a magyarok pereinek számát más külföldi, vagy akár holland diákcsoportokkal. Inkább kétszáz év távlatában nevezhetjük a peres ügyek számát kevésnek.

A peranyagokat áttekintve azt látjuk, hogy az egyetemi bíróságok minden esetben törekedtek az egyetem rendjének fenntartására, ezért a súlyos vétségeket követően szigorú ítéleteket hoztak. Ugyanakkor az is látható, hogy az egyetemi bíróság mindig nagyon körültekintően járt el, nem volt elfogult egyik peres féllel szemben sem, az ártatlanság vélelme mindenkit megilletett. A kora újkorban az emberek élete sokkal inkább egymás szeme előtt zajlott, szűkebb volt a privát tér, így olyan esetekben is tudtak szemtanúkat beidézni, amit ma már teljesen magánszférának tartunk. Így nem meglepő, hogy a bíróságok is szívesen alkalmazták ezt a módszert a bizonyítási eljárásban.

Azt is láthatjuk, hogy az információ másképpen terjedt. Még egy-egy súlyos vétség után kiszabott ítélet sem törte ketté a diákok pályafutását. Azt hihetnénk, hogy csak a földrajzilag távoli Magyarországra nem jutott el egy-egy rossz cselekedet híre, ugyanakkor arra is láttunk példát, hogy egy franekeri kicsapás után a nem túl távoli Meppelben épített karriert egy magyar diák.

67 POSTMA, Ferenc: Warum der ungarische Student Thomas Gyarmati [Gyarmati Tamás] im Februar 1669 aus der Provinz Friesland verbannt wurde, in: BOZZAY Réka (szerk.): *Történetek a mélyföldről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, Debrecen, Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszék, 2014, 82–115; 91–99.

68 Senatus judicialis, nr. 3. p. 20.